

MAŁGORZATA FEDOROWICZ-KRUSZEWSKA

Instytut Badań Informacji i Komunikacji
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
e-mail: fema@umk.pl
ORCID 0000-0001-6089-1130

TOMASZ KRUSZEWSKI

Instytut Badań Informacji i Komunikacji
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
e-mail: tomkrus@umk.pl
ORCID 0000-0002-3062-9454

BIBLIOTEKI W OBLICZU WOJNY W UKRAINIE – RAPORT Z BADAŃ DOTYCZĄCYCH DZIAŁALNOŚCI BIBLIOTEK PUBLICZNYCH W POLSCE

Dr hab. Małgorzata Fedorowicz-Kruszewska pracuje na stanowisku profesora w Instytucie Badań Informacji i Komunikacji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jej aktualne zainteresowania naukowe koncentrują się wokół roli bibliotek i innych instytucji sektora kultury w realizacji celów zrównoważonego rozwoju, w szczególności koncepcji ekologicznych i zrównoważonych bibliotek, dostępu do informacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz projektowania uniwersalnego w instytucjach kultury. Jest autorką trzech książek, kilkudziesięciu artykułów oraz redaktorem kilku prac zbiorowych.

Dr hab. Tomasz Kruszewski pracuje na stanowisku profesora w Katedrze Kognitywistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół badania roli emocji i błędów poznawczych w stosunku do wyzwań i zagrożeń cywilizacyjnych (sztucznej inteligencji, pandemii) oraz przeobrażeń społeczno-gospodarczych. Jest autorem czterech książek, redaktorem kilku prac zbiorowych i ponad stu artykułów naukowych. Ostatnia monografia pt. *Pandemia a reakcje inwestorów: analiza big data komunikatów z Twittera wobec zjawiska niepewności* ukazała się w 2021 r.

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteki publiczne. Integracja społeczna. Uchodźcy wojenni. Usługi biblioteczne. Usługi informacyjne. Ukraina. Ukraińcy. Wojna

ABSTRAKT: Teza/cel artykułu – Celem badań był opis podjętych przez polskie biblioteki publiczne aktywności w związku z wybuchem pełnoskalowej wojny w Ukrainie w lutym 2022 r. oraz przybyciem do Polski uchodźców wojennych. Kontekst badań stanowiły apele środowisk bibliotekarskich oraz koncepcja odporności społeczności. **Metody badań** – Wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego oraz badania niereaktywne w postaci analizy treści. **Najważniejsze wyniki** – Polskie biblioteki publiczne szybko zareagowały na wojnę w Ukrainie i napływ uchodźców wojennych do Polski. Podjęły działania pomocowe, zaoferowały usługi biblioteczne i informacyjne, współpracowały z otoczeniem zewnętrznym. Mniej liczne i zróżnicowane były działania zmierzające do integracji społeczności lokalnej z uchodźcami oraz dotyczące rozpoznawania fake newsów, przeciwdziałania dezinformacji i propagowania wiarygodnych informacji. **Wnioski** – Działania podjęte przez polskie biblioteki publiczne w związku z wybuchem pełnoskalowej wojny w Ukrainie w lutym 2022 r. i jej konsekwencje wpisują się w apele stowarzyszeń bibliotekarskich oraz nakreślony w literaturze naukowej zarys aktywności w zakresie zwiększania odporności społeczności na sytuacje kryzysowe. Badania wymagają pogłębienia i kontynuacji.

WPROWADZENIE

Badania podjęte w połowie 2022 r. zostały zainicjowane po rozpoczęciu kolejnej fazy zbrojnej napaści Federacji Rosyjskiej na Ukrainę 24 lutego 2022 r. Przeprowadzili je pracownicy Instytutu Badań Informacji i Komunikacji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Katedry Nauk Historycznych i Dokumentacji Narodowego Uniwersytetu Lotniczego w Kijowie. Dotyczyły one aktywności bibliotek publicznych w Polsce i Ukrainie w obliczu wojny w Ukrainie i kryzysu uchodźczego. Zostały przeprowadzone w środowiskach bibliotek publicznych dwóch krajów: Polski i Ukrainy. Niniejszy artykuł jest sprawozdaniem z pierwszego etapu badań zrealizowanego z wykorzystaniem danych pochodzących z wojewódzkich bibliotek publicznych w Polsce.

Napaść Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. była wymierzona nie tylko w byt państwowy, lecz również w etniczność i kulturę materialną suwerennego państwa, czego świadectwa są rejestrowane przez Ministerstwo Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy (Міністерство культури та інформаційної політики України) i udostępniane w serwisie internetowym. Do tej pory zgromadzono 553 opisy (stan na 12 czerwca 2023 r.) zniszczonych i uszkodzonych obiektów dziedzictwa kulturowego Ukrainy, w tym 52 bibliotek (МКІП, 2022). Skala zniszczeń jest jednak większa. Do 25 maja 2023 r. Ministerstwo odnotowało 1520 uszkodzonych obiektów infrastruktury kulturalnej (w tym 571 bibliotek), z czego 541 uległo całkowitemu zniszczeniu (МКІП, 2023a). Multimedialne zapisy dowodów rosyjskiej agresji i zbrodni wojennych są na bieżąco aktualizowane na innej stronie internetowej zarządzanej przez wspomniane ministerstwo, która bazuje na źródłach dziennikarskich, raportach władz lokalnych i instytucji samorządowych (МКІП, 2023b). W rejestracji dramatycznych wydarzeń z wojny w Ukrainie uczestniczyli także bibliotekarze¹. Byli oni m.in. moderatorami platformy #My War, utworzonej przez Ministerstwo Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy, Stowarzyszenie Innowacyjnej i Cyfrowej Edukacji oraz firmę Totonis. Każdy Ukrainiec mógł zdeponować tam opis swojej historii i doświadczeń związanych z agresją Federacji Rosyjskiej na Ukrainę. Z tymi świadectwami mogli następnie zapoznać się ludzie z całego świata, gdyż platforma oferowała automatyczne tłumaczenie tekstów na kilkadziesiąt języków (МКІП, 2023c). Bibliotekarze utrwalali też własne doświadczenia wojenne (zob. УБА, 2022d).

Biblioteki ukraińskie w obliczu wojny podjęły się realizacji nowych zadań. Stały się miejscami wsparcia lokalnej ludności (np. psychologicznego), punktami zbiórek żywności, leków, odzieży, centrami wolontariatu, organizatorami szkoleń (np. z pierwszej pomocy) i pośrednikiem w dostarczaniu wiarygodnej i przydatnej w czasie wojny informacji (np. lokalizacja schronów, zachowanie podczas alarmu bombowego, pakowanie niezbędnych rzeczy w razie konieczności opuszczenia miejsca zamieszkania). Przeistoczyły się także w miejsca schronienia, a bibliotekarze otrzymali wskazówki dotyczące tworzenia w bibliotekach bezpiecznych miejsc dla lokalnych społeczności (Львова, 2022). W różne formy pomocy Ukraincom pozostającym na terenach objętych wojną, jak i uchodźcom wojennym² z Ukrainy angażują się również biblioteki w innych krajach. War-

¹ Opisywane działania nie są pierwszymi tego typu. Stowarzyszenie Ukraińskich Bibliotek od kilku już lat współpracowało z Ukraińskim Instytutem Pamięci Narodowej, a bibliotekarze byli zaangażowani w tworzenie zasobów historii mówionej (zob. Гранчак, 2021).

² W odniesieniu do osób, które schroniły się po 24 lutego 2022 r. poza granicami Ukrainy, przyjęto za raportem *Gościnna Polska 2022+* (Bukowski & Duszczyk, 2022) określenie „uchodźcy wojenni z Ukrainy”, aby zaznaczyć, że osoby te nie otrzymują statusu uchodźcy na podstawie Konwencji Genewskiej z 1951 r., co więcej o taką formę ochrony międzynarodowej nie ubiegają się. Określenie to odnosi się głównie do osób narodowości ukraińskiej, ale należy pamiętać, że granice Ukrainy przekra-

to podkreślić, że w Europie do 23 maja 2023 r. zarejestrowano 8 255 288 uchodźców, z czego 1 605 738 w Polsce, zatem najwięcej w Europie (UNHCR, 2023). Obywatele Ukrainy migrują również wewnątrz kraju. Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (International Organization for Migration – IOM) szacuje, że obecnie (stan na 8 czerwca 2023 r.) liczba osób przesiedlonych w obrębie państwa³ wynosi około 5 mln (IOM UN Migration, 2023).

Agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę wywołała reakcję organizacji bibliotekarskich. O finansowe wsparcie dla Ukrainy, w tym przekazywanie darowizn na rzecz armii ukraińskiej już w dniu pełnoskalowej inwazji 24 lutego 2022 r. zaapelowało Ukraińskie Stowarzyszenie Bibliotek (Українська бібліотечна асоціація) w swoich mediach społecznościowych. 10 marca 2022 r. organizacja ta wystosowała apel do bibliotek świata, w którym wezwała środowisko bibliotekarskie do wywierania nacisku na władze poszczególnych państw o dostarczanie pomocy wojskowej, zaprzestanie współpracy z Federacją Rosyjską, wsparcie finansowe dla armii ukraińskiej, ale także rozpowszechnianie wiarygodnych informacji na temat działań wojennych (УБА, 2022a). 24 lutego 2022 r. trzy europejskie organizacje działające na rzecz bibliotek: The European Bureau of Library, Information and Documentation Associations (EBLIDA), The National Authorities on Public Libraries in Europe (NAPLE) i Public Libraries 2030 (PL2030), uznając atak Federacji Rosyjskiej na Ukrainę za barbarzyński i sprzeczny z zasadami demokratycznych społeczeństw, wezwały biblioteki w Europie do intensywnych działań w zakresie rozpowszechniania wiarygodnych informacji o wojnie w Ukrainie. Zachęcały jednocześnie do udzielania wsparcia ukraińskim uchodźcom, we współpracy z organizacjami rządowymi i pozarządowymi (EBLIDA, 2022). International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) wydała pierwsze oficjalne oświadczenie 1 marca 2022 r. również apelując do środowiska bibliotekarskiego o udostępnianie wiarygodnych informacji i wsparcie uchodźców z Ukrainy. Jednocześnie odmówiła usunięcia ze swoich szeregów członków z Federacji Rosyjskiej (IFLA, 2022a; IFLA 2022b). Przywołany już apel EBLIDA, NAPLE i PL2030 25 lutego 2022 r. poparło Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich (SBP), które w marcu 2022 r. zwróciło się z prośbą do polskich bibliotekarzy o finansowe wsparcie w Ukrainie bibliotek, szpitali, zakupu leków oraz działań w zakresie ochrony dóbr

czali również cudzoziemcy, którzy w momencie agresji Federacji Rosyjskiej przebywali na terytorium Ukrainy.

³ Osoby wewnętrznie przesiedlone (ang. *Internally Displaced Persons* – IDPs) są definiowane przez IOM jako osoby lub grupy osób, które zostały zmuszone do ucieczki lub opuszczenia swoich domów i miejsc pobytu, jako rezultat lub w celu uniknięcia skutków konfliktów zbrojnych, przemocy, naruszeń praw człowieka lub klęsk żywiołowych i katastrof i nie przekroczyły uznanych przez międzynarodowe gremia granic państwowych (IOM UN Migration, 2023).

kultury. Ponadto SBP zaapelowało o pomoc w zorganizowaniu pobytu w Polsce uchodźcom wojennym i przygotowanie oferty, która wesprze naukę języka polskiego, ułatwi integrację ze środowiskiem lokalnym, naukę oraz wypoczynek (SBP, 2022). Solidarność z narodem ukraińskim i gotowość wsparcia okazało także wiele innych krajowych stowarzyszeń bibliotekarskich (VBA, 2022c)

PRZEDMIOT I CEL BADAŃ

Przedmiotem badań była działalność polskich bibliotek publicznych będąca reakcją na wojnę w Ukrainie oraz napływ uchodźców wojennych z Ukrainy do Polski. Celem badań był opis podjętych przez polskie biblioteki publiczne aktywności w związku z rosyjską napaścią na Ukrainę oraz przybyciem do Polski uchodźców wojennych. Kontekstem dla tak postawionego celu były apele i stanowiska krajowych i międzynarodowych stowarzyszeń bibliotekarskich oraz koncepcja odporności społeczności (ang. *community resilience*), a w szczególności działań bibliotek publicznych, które przyczyniają się do budowania odporności społeczności (Vårheim, 2017; Grace & Sen, 2013). Na fakt, że od momentu wybuchu pełnoskalowej wojny w Ukrainie w lutym 2022 r. problematyka roli bibliotek we wzmacnianiu odporności społeczności zyskała na znaczeniu, zwróciła uwagę IFLA (IFLA, 2022c). Andreas Vårheim przyjmuje, że odporność społeczności to manifestacja społecznej odporności (ang. *social resilience*) na poziomie społeczności. Społeczną odporność z kolei można zdefiniować jako „zdolność grup lub społeczności do radzenia sobie z zewnętrznymi stresorami i zakłóceniami w wyniku zmian społecznych, politycznych i środowiskowych” (Adger, 2015, p. 347). Badanie dotyczące wzmacniania odporności społeczności przez biblioteki publiczne, przeprowadzone w nawiedzonych przez tornado kilku stanach Stanów Zjednoczonych w 2011 r., potwierdziło tytułowe założenia. Wykazało mianowicie, że biblioteki publiczne mogą wzmacniać tę odporność poprzez oferowanie zasobów, technologii i wsparcia, udostępnianie przestrzeni bibliotecznej, pośredniczenie w dostępie do informacji, gromadzenie informacji, dostosowywanie i poszerzanie oferty usług w celu zaspokojenia zmieniających się potrzeb społeczności (Veil & Bishop, 2014, p. 730). Do tej listy działań oferowanych przez biblioteki i wzmacniających odporność społeczności inni badacze dodali również pomoc społecznościom lokalnym w przygotowaniach do nadchodzącego kryzysu, współpracę z organizacjami pomocowymi oraz sprzątanie i naprawianie zniszczeń (Kisilowska-Szurmińska, 2022, s. 362).

METODY BADAŃ

W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, technikę CAWI (ang. *Computer Assisted Web Interview*) i narzędzie w postaci kwestionariusza ankiety. Oprócz pytania identyfikującego bibliotekę, kwestionariusz obejmował siedem pytań (jedno otwarte, pięć półotwartych i jedno zamknięte) ujętych w następującym porządku i dotyczących:

1. Działań pomocowych na rzecz Ukraińców pozostających w strefie wojny.
2. Działań pomocowych na rzecz uchodźców z Ukrainy.
3. Usług bibliotecznych i informacyjnych dla uchodźców z terenów objętych wojną.
4. Działań integrujących uchodźców ze społecznością lokalną oraz budujących postawy tolerancji i otwartości wobec uchodźców.
5. Działań związanych z rozpoznawaniem i ograniczaniem fake newsów dotyczących wojny w Ukrainie oraz promujących korzystanie z wiarygodnych źródeł informacji.
6. Współpracy bibliotek z innymi instytucjami i organizacjami w zakresie pomocy uchodźcom z Ukrainy lub osobom pozostającym w Ukrainie.
7. Zasadności opracowania międzynarodowych lub krajowych zaleceń dla bibliotek publicznych działających w obliczu wojny i kryzysów uchodźczych.

Problematyka pytań korespondowała z zakresem działań bibliotek w obliczu wojny wskazywanych w apelu Ukraińskiego Stowarzyszenia Bibliotek i innych stowarzyszeń bibliotekarskich. Ponadto odnosiła się do tych obszarów aktywności bibliotek, które wskazywane są jako te, które mogą wzmacniać odporność społeczności. Pytanie dotyczące zasadności opracowania wytycznych dla bibliotek publicznych działających w obliczu wojny i kryzysów uchodźczych było odzwierciedleniem postulatów badawczych prezentowanych w literaturze naukowej, a dotyczących konieczności planowania działań w sytuacjach kryzysowych przez biblioteki (Kisilowska, 2021, s. 215; Veil & Bishop, 2014, p. 731; Zach, 2011, p. 411).

Przy pisaniu niniejszego artykułu wykorzystano również badania niereaktywne w postaci analizy treści. Dotyczyła ona opublikowanych książek i artykułów dotyczących odporności społecznej i szeroko pojmowanej działalności bibliotek w sytuacji kryzysu, raportów i sprawozdań odnoszących się do migracji i sytuacji uchodźców wojennych w Ukrainie i z Ukrainy oraz strat wojennych ponoszonych przez instytucje kultury w Ukrainie, a także stron internetowych⁴ bibliotek publicznych w Polsce, które podejmowały konkretne działania w obliczu wojny w Ukrainie. Wy-

⁴ Źródłem informacji o konkretnych działaniach bibliotek były strony internetowe i konta w mediach społecznościowych polskich bibliotek publicznych. Punktem wyjścia do poszukiwań przykładów działań bibliotek był serwis #SolidarnizUkrainą w portalu Lustró Biblioteki (Akcje polskich bibliotek) oraz sekcja Wiadomości w portalu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

mienione opracowania i źródła (oprócz konkretnych stron internetowych bibliotek i ich kont w mediach społecznościowych, które pominięto, by nie poszerzać objętości bibliografii) zostały ujęte w bibliografii załącznikowej niniejszego artykułu.

ORGANIZACJA I PRZEBIEG BADAŃ

Kwestionariusz ankiety został zweryfikowany w badaniach pilotażowych zrealizowanych w dniach 14-21 maja 2022 r. W badaniach uczestniczyły biblioteki publiczne różnego rodzaju (ze względu na funkcję określoną przez organizatora biblioteki oraz miejsce w sieci bibliotek publicznych) z województwa kujawsko-pomorskiego. Po zakończeniu badań pilotażowych do kwestionariusza nie wprowadzono zasadniczych zmian – poza rozbudowaniem kafeterii o kilka dodatkowych odpowiedzi w pytaniach półotwartych. Zamiarem autorów było pozyskanie danych z bibliotek publicznych. Zastosowano nieprobabilistyczny dobór próby w postaci doboru opartego na dostępności badanych. Założono, że bibliotekarze pracujący w bibliotekach publicznych mający dostęp do Internetu, na bieżąco zapoznają się z aktualnościami zamieszczanymi na stronie internetowej SBP i wezmą udział w badaniach. Dlatego link do kwestionariusza ankiety zamieszczono na stronie internetowej SBP 24 maja 2022 r. Liczba odpowiedzi uzyskanych do połowy czerwca 2022 r. była zbyt niska, by wyprowadzone z nich wnioski móc uogólnić. Zmieniono więc dobór próby na inną nieprobabilistyczną, czyli próbę celową, w postaci 18 wojewódzkich bibliotek publicznych. Uznano, że wojewódzkie biblioteki publiczne powinny dysponować wiedzą dotyczącą działań bibliotek powiatowych i gminnych w danym województwie. Zgodnie bowiem z Ustawą z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, do zadań wojewódzkich bibliotek publicznych należy m.in. badanie stanu i stopnia zaspokojenia potrzeb użytkowników oraz sprawowanie nadzoru merytorycznego w zakresie realizacji przez powiatowe i gminne biblioteki publiczne takich celów jak gromadzenie i udostępnianie zbiorów, sporządzanie i rozpowszechnianie informacji dokumentacyjnych, wymiany i przekazywania informacji (*Ustawa...*, 1997). Należy zastrzec, że autorzy zdawali sobie sprawę, że wskazana zmiana metodologii gromadzenia danych spowoduje, że uzyskane w ten sposób informacje będą niepełne i nie dadzą wyczerpującego, kompletnego obrazu działań podjętych w polskich bibliotekach publicznych. Założyli jednak, że da ona asumpt do wyprowadzenia pewnych ogólnych wniosków. Od połowy czerwca do 22 lipca 2022 r. otrzymano wypełnione kwestionariusze ankiet ze wszystkich osiemnastu wojewódzkich bibliotek publicznych w Polsce (n=18).

WYNIKI BADAŃ

Z uwagi na zastosowaną metodologię badań ilościowe ujęcie wyników odnosi się jedynie do liczby województw (ewentualnie obszarów oddziaływania bibliotek, gdyż w dwóch województwach funkcjonują dwie wojewódzkie biblioteki publiczne), gdzie biblioteki publiczne podjęły poszczególne formy aktywności. Nie było możliwości określenia skali realizacji konkretnych działań w obrębie poszczególnych województw i dokonania porównań w tym zakresie pomiędzy miejscowościami, województwami czy regionami. Odnotowane w kwestionariuszu działania zostały zilustrowane opisami konkretnych aktywności bibliotek publicznych zaczerpniętymi z ich stron internetowych i kont w mediach społecznościowych. Jak wcześniej wspomniano punktem wyjścia dla poszukiwań opisów przykładów działań wskazanych w kwestionariuszu ankiety był portal Lustro Biblioteki (serwis #SolidarnizUkrainą, Akcje polskich bibliotek) oraz sekcja Wiadomości w portalu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Referując wyniki badań przyjęto typologię podjętych w polskich bibliotekach publicznych działań w związku z wybuchem pełnoskalowej wojny w Ukrainie i napływu uchodźców wojennych z Ukrainy, będącą odzwierciedleniem pytań ujętych w kwestionariuszu i zaprezentowanych w części artykułu poświęconego metodom badań.

DZIAŁANIA POMOCOWE NA RZECZ UKRAIŃCÓW POZOSTAJĄCYCH W STREFIE WOJNY

Zgodnie z uzyskanymi informacjami we wszystkich województwach podjęto działania pomocowe na rzecz Ukraińców pozostających w strefie wojny. Największą aktywnością biblioteki publiczne wykazywały się w obszarze zbiorów artykułów higienicznych, opatrunkowych i kosmetyków. Takie deklaracje złożyło 16 wojewódzkich bibliotek publicznych. Niewiele mniej, bo w obszarze oddziaływania 14 bibliotek wojewódzkich dokonywano zbiorów materiałów piśmienniczych i plastycznych oraz zbiorów artykułów żywnościowych, zaś w 13 z nich zbiorów zabawek dla dzieci, a w 11 zbiorów pościeli i koców. Mniej niż w połowie badanych obszarów (osiem odpowiedzi) zbierano baterie, powerbanki, ładowarki itp. oraz organizowano wydarzenia charytatywne (np. koncert, aukcja), z których dochód przekazany został na pomoc Ukrainie. Z kolei sześć wojewódzkich bibliotek publicznych wskazało, że w bibliotekach zbierano pieniądze oraz organizowano kiermasze książek, z których dochód przekazany został na pomoc Ukrainie. Przykładowo, „Kiermasze taniej książki”, z którego środki finansowe zasiliły fundusz pomocy Ukrainie, zorganizowała wśród mieszkańców Miejsko-Powiatowa Biblioteka Publiczna w Zgierzu. Pieniądze zebrane podczas koncertów charytatywnych Miejska Biblioteka Publiczna w Bytomiu i Oleśnicka Biblioteka Publiczna

im. Mikołaja Reja przekazały na rzecz osób przebywających w Ukrainie. Pieniądze i dary zbierały również m.in. Biblioteka Miejska w Cieszynie, Miejska Biblioteka Publiczna w Iławie, Gminna Biblioteka Publiczna i Centrum Kultury w Dopiewie czy Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie (osobne zbiórki rzeczowe wśród pracowników i mieszkańców miasta). Na pomocy dla mieszkańców Dawidowa w powiecie lwowskim skupiła się Gminna Biblioteka Publiczna w Wyrach. Ponadto 4 respondentów zaznaczyło zbieranie materiałów paramilitarnych i innych o przeznaczeniu wojskowym. Do ciekawej akcji włączyła się Miejska Biblioteka Publiczna w Radomiu. „Latarka zamiast kwiatka”, bo o niej mowa, polegała na kupowaniu z okazji Dnia Kobiet latarek zamiast kwiatów, które następnie przekazywano na Ukrainę. Pojawiały się też takie akcje, jak pomoc przy segregacji paczek i materiałów, udostępnianie informacji o zbiorach w mediach społecznościowych, włączanie się w zbiórki organizowane przez inne instytucje czy udostępnianie przestrzeni bibliotecznych dla grupy wypłatającej siatki maskujące. Warto odnotować również inicjatywy Miejskiej Biblioteki Publicznej w Świętochłowicach i Biblioteki Sopockiej, które zbierały karmę dla zwierząt w Ukrainie.

DZIAŁANIA POMOCOWE NA RZECZ UCHODźCÓW WOJENNYCH Z UKRAINY

Kolejne pytanie dotyczyło podjętych przez biblioteki publiczne działań pomocowych, ale tym razem na rzecz uchodźców wojennych z Ukrainy. Również tutaj kafeteria obejmowała kilkanaście odpowiedzi. Przy czym istniała, tak jak w poprzednim pytaniu, możliwość szerszej wypowiedzi własnej. Jak wynika z raportu, we wszystkich 16 województwach biblioteki publiczne oferowały nauczanie języka polskiego oraz organizowały różnego rodzaju zbiórki: artykułów żywnościowych, higienicznych, opatrunkowych i kosmetyków, artykułów dla dzieci. Co do nauczania języka polskiego, to lekcje dla dzieci lub dorosłych z Ukrainy prowadziły m.in. Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Bemowo m.st. Warszawy, Gminna Biblioteka Publiczna w Teresinie, Biblioteka Publiczna im. dr. Władysława Biegańskiego w Częstochowie. Zbiórkę darów prowadziły m.in. Biblioteka Miejska w Cieszynie, Gminna Biblioteka Publiczna im. Adama Mickiewicza w Gogolinie oraz Miejska Biblioteka Publiczna w Radzynie Podlaskim. W większości województw (15) biblioteki publiczne organizowały zbiórki materiałów piśmienniczych i plastycznych oraz książek w języku ukraińskim (14). Uchodźców wojennych wspierano w kopiowaniu, drukowaniu i digitalizowaniu dokumentów (13), świadczone pomoc w wypełnianiu dokumentów i formularzy administracyjnych (12). Dla przykładu Miejska Biblioteka Publiczna im. Jana Pawła II w Opolu przeprowadziła akcję zbierania książek w języku ukraińskim („Bookcrossing dla Ukra-

iny”). Podobną akcję zrealizowała Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Sieraków w ramach akcji „Serce dla Ukrainy” oraz Biblioteka Publiczna w Piasecznie Filia w Józefosławiu. Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna w Bełchatowie udzielała bezpłatnego dostępu do punktu ksero i oferowała pomoc w drukowaniu dokumentów, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi oferowała uchodźcom kserowanie i skanowanie dokumentów oraz pomoc przy wypełnianiu różnego rodzaju dokumentów i formularzy. Z kolei Miejska Biblioteka Publiczna w Dąbrowie Górniczej oferowała nieodpłatne wykonanie fotografii do dokumentów. W ponad połowie województw (11) biblioteki publiczne pomagały w poszukiwaniu zatrudnienia, mieszkania lub innego schronienia (10). Odnotowano też pojedyncze przypadki zatrudnienia w bibliotekach lub oferty pracowników bibliotek udzielających schronienia domowego. Połowa badanych podmiotów odnotowała kompletowanie wyprawek szkolnych i przedszkolnych (np. Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu) oraz zbieranie pieniędzy. Kilka wojewódzkich bibliotek publicznych zarejestrowało na swoim terenie zbieranie baterii, powerbanków, ładowarek itp. (6) oraz organizowanie spotkań ze specjalistami: psychologiem/psychoterapeutą dla osób dorosłych (5), psychologiem dziecięcym (3), pracownikiem socjalnym (3) i pedagogiem (2). Jako przykład niech posłużą sesje z terapeutą oraz psychologiem dziecięcym, które zorganizowała Biblioteka Elbląska, wsparcie psychologiczne, którego udzielali specjaliści na terenie Miejskiej Biblioteki Publicznej w Zakopanem oraz spotkania z psychologiem, które oferowała Miejska Biblioteka Publiczna w Łomży. Jak wynika z pozyskanych danych, wsparcie rzeczowe było wielokrotnie częściej oferowane niż pomoc w kwestiach miękkich – z zasady mniej wymierna.

USŁUGI BIBLIOTECZNE I INFORMACYJNE

Jeśli chodzi o usługi biblioteczne i informacyjne dla uchodźców z terenów objętych wojną, to realizowano je w bibliotekach wszystkich województw. Przede wszystkim gromadzono księgozbiór i multimedia w językach ukraińskim lub rosyjskim. Takie zadania realizowały m.in. Gminna Biblioteka Publiczna w Czarnym Dunajcu, Zagłębiowska Mediateka w Sosnowcu, Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu oraz biblioteki publiczne województwa łódzkiego, które uruchomiły w tym zakresie wypożyczenia międzybiblioteczne. Biblioteki publiczne na swoich stronach internetowych zamieszczały również linki do pobrania książek i innych materiałów edukacyjnych w języku ukraińskim. Informacje takie udostępniła przykładowo Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy w Słubicach oraz Miejska Biblioteka Publiczna w Gliwicach. Z kolei Miejska Biblioteka Publiczna im. Józefy Bergelówny w Dobczycach dawała możliwość nieod-

płatnego wydruku pobranych książek w języku ukraińskim. Ważną część udostępnianych materiałów (zarówno zdalnie, jak i stacjonarnie) stanowiły te do nauki języka polskiego. Oferowała je np. Biblioteka Publiczna Gminy Nadarzyn i Miejska Biblioteka Publiczna w Olsztynie. Biblioteki publiczne działające na terenie około połowy z przebadanych wojewódzkich bibliotek publicznych realizowały również usługi informacyjne adresowane do uchodźców wojennych z Ukrainy. Na stronach internetowych bibliotek zamieszczano informacje dla uchodźców dotyczące różnych aspektów funkcjonowania społecznego (np. dotyczących opieki zdrowotnej, komunikacji, porad prawnych, psychologicznych, administracyjnych, bankowości, pracy), przygotowywano ulotki lub informatory na ten temat, a także zorganizowano punkty informacyjne. Przykładowo Miejska Biblioteka Publiczna w Jastrzębiu-Zdroju uruchomiła Punkt Informacji i Wsparcia dla Ukraińców, Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Targówek m.st. Warszawy zamieściła linki do stron internetowych organizacji oferujących wsparcie uchodźcom wojennym z Ukrainy, Miejska Biblioteka Publiczna w Olsztynie uzupełniła swoją stronę internetową o zakładkę z informacjami przeznaczonymi dla uchodźców, a jej filie przygotowały tablice ogłoszeń z wykazem najważniejszych punktów pomocowych w Olsztynie. Na stronach internetowych bibliotek publicznych we wszystkich województwach informowano o ofercie bibliotecznej adresowanej do uchodźców wojennych z Ukrainy w języku ukraińskim. Miejska Biblioteka Publiczna im. Marii Dąbrowskiej w Choszcznie nakręciła nawet film promujący ofertę biblioteczną w języku ukraińskim. Ważnym aspektem działań bibliotek publicznych było zorganizowanie dostępu do komputerów i innych technologii informacyjno-komunikacyjnych (np. skanery, drukarki). Przykładowo Miejska Biblioteka Publiczna im. Juliusza Słowackiego w Tarnowie oferowała dostęp do Internetu i drukarki. Z kolei Miejska Biblioteka Publiczna w Gliwicach dawała możliwość dostępu do Internetu, zapewniała możliwość doładowania telefonu, skorzystania z drukarki, ksero i skanera. Biblioteki publiczne zadbały również o dostęp do komputera z klawiaturą i oprogramowaniem w języku ukraińskim lub języku rosyjskim. Na przykład stanowisko komputerowe z bezpłatnym dostępem do Internetu wyposażone w klawiaturę z cyrylicą uruchomiono w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Jastrzębiu-Zdroju i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Cypriana Norwida w Złotowie. Oprócz zapewniania dostępu do technologii ułatwiających korzystanie z informacji, konkretnych publikacji i innych źródeł informacji, biblioteki publiczne podejmowały zróżnicowane formy pracy z użytkownikiem. I tak np. w Bibliotece Publicznej Gminy Koziencice przeprowadzono warsztaty decoupage'u adresowane do ukraińskich dzieci i ich mam. Zajęcia plastyczne, techniczne i muzyczne oferowała dzieciom ukraińskim Białogardzka Biblioteka Publiczna im. Karola Estreichera. Wśród innych usług bibliotecznych wymienianych

przez respondentów kilkakrotnie pojawiały się takie jak: udostępnienie przestrzeni do pracy dla uchodźców pracujących zdalnie, wypożyczanie gier do domu, opieka nad dziećmi w czasie, gdy ich rodzice załatwiali sprawy związane z pobytem w Polsce oraz organizowanie przestrzeni do zabawy i relaksu dla ukraińskich dzieci.

INTEGRACJA ZE SPOŁECZNOŚCIĄ LOKALNĄ I BUDOWANIE POSTAW OTWARTOŚCI

Przedmiotem zainteresowania badawczego było także podjęcie przez księżnice działań integrujących uchodźców ze społecznością lokalną oraz działań dotyczących budowania postaw tolerancji i otwartości wobec uchodźców. Aktywność w tym wymiarze była nieco skromniejsza niż w poprzednich. Jako regularne działanie można uznać spotkania i zajęcia integracyjne (17 odpowiedzi). Miały one miejsce m.in. w Bibliotece Publicznej Gminy Grodzisk Mazowiecki oraz w filiach Biblioteki Elbląskiej. W bibliotekach publicznych na terenie 12 województw odbywały się zajęcia plastyczne i literackie przybliżające kulturę ukraińską oraz zajęcia edukacyjne prezentujące zwyczaje i obyczaje polskie. W 11 województwach organizowano zajęcia edukacyjne dotyczące zwyczajów i obyczajów ukraińskich (np. kulinarnych, związanych z obchodzeniem świąt) oraz prelekcje z zaproszonymi gośćmi dotyczące historii, kultury i innych form życia społecznego w Ukrainie. Natomiast na terenie 10 województw biblioteki publiczne przygotowywały gazetki, wystawy czasowe propagujące literaturę i kulturę ukraińską. Na przykład dwujęzyczne zajęcia z książką dla dzieci i ich matek „Kreatywna biblioteka dla małego człowieka” zorganizowała Sądecka Biblioteka Publiczna im. Józefa Szujskiego w Nowym Sączu, integracyjne warsztaty literacko-plastyczne dla dzieci z Ukrainy i Polski przeprowadzono w Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Stefana Żeromskiego w Zakopanem, a Biblioteka Publiczna im. Stanisława Staszica w Dzielnicy Bielany m.st. Warszawy zaproponowała dla dzieci zajęcia taneczno-ruchowe prowadzone w języku polskim i ukraińskim. Z kolei gry i zabawy integracyjne realizowane były w filiach Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bydgoszczy. Wymiar integracyjny miała też akcja „Niezapominajka dla Ukrainy” polegająca na sadzeniu niezapominajek, czyli kwiatów w kolorze ukraińskiej flagi, w otoczeniu Powiatowej Biblioteki Publicznej w Legionowie. Inną formę aktywności podjęła Gminna Biblioteka Publiczna im. Marii Konopnickiej w Nieborowie, w której prezentowano poezję ukraińskich poetów. Mniej niż połowa respondentów zadeklarowała oprowadzanie po mieście w języku ukraińskim lub języku rosyjskim (7), głośne czytanie (8), pokazy filmów ukraińskich (6), nauczanie języka ukraińskiego (4). Na przykład Miejska Biblioteka Publiczna w Szczecinie zaproponowała „Klubik Wielokulturowy” dla dzieci w wieku 5-12 lat, w ramach którego zapraszano do współ-

nego czytania, nauki języka polskiego i spacerów. Biblioteka Gdynia zaproponowała lekcje języków ukraińskiego i polskiego dla początkujących. Podstawowy kurs języka polskiego adresowany do uchodźców z Ukrainy zorganizowała Miejska Biblioteka Publiczna im. Marii Konopnickiej w Świebodzicach. Z kolei w Bibliotece Publicznej im. Stanisława Staszica w Dzielnicy Bielany m.st. Warszawy teatrzyk kamishibai prezentowany w językach polskim i ukraińskim stał się tłem do nauki słówek w obydwu językach. Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie proponowała spacer literackie po mieście w języku ukraińskim, a Biblioteka Publiczna im. Zygmunta Jana Rumla w Dzielnicy Praga-Południe m.st. Warszawy organizowała spacer szlakiem literatury i filmu. W kwestionariuszu pojawił się też przykład zajęć integracyjnych w postaci klubów gier planszowych i kodowania dla dzieci polskich i ukraińskich.

WALKA Z FAKE NEWSAMI I DEZINFORMACJĄ I PROPAGOWANIE WIARYGODNYCH INFORMACJI

Jeśli idzie o działania bibliotek publicznych w zakresie ograniczania fake newsów i rosyjskiej propagandy oraz propagowania wiarygodnych informacji, to wyniki badań wskazują, że podejmowano je na małą skalę. Nieco mniej niż na terenie oddziaływania połowy wojewódzkich bibliotek publicznych (7) propagowano rzetelne źródła informacji publikujące informacje o wojnie w Ukrainie i kryzysie uchodźczym (np. portale i serwisy informacyjne, podcasty, strony internetowe). W czterech województwach odnotowano przeprowadzanie zajęć edukacyjnych podnoszących kompetencje w zakresie wykrywania fake newsów oraz krytycznego podejścia do źródeł informacji oraz zgłaszanie moderatorom/administratorom stron internetowych informacji o wykryciu fake newsa, przejawów mowy nienawiści itp. W niewielkiej liczbie województw (3) biblioteki publiczne publikowały informacje o konflikcie rosyjsko-ukraińskim w mediach społecznościowych i na stronach internetowych. W dwóch województwach biblioteki publiczne podjęły współpracę z organizacjami w zakresie umiejętności wykrywania nieprawdziwych informacji publikowanych w Internecie. Wśród przykładów takich działań znalazła się aktywność Dolnośląskiej Biblioteki Publicznej im. Tadeusza Mikulskiego we Wrocławiu, która zorganizowała wykład online „Rzeczywistość w krzywym zwierciadle. O dezinformacji, fake newsach i pułapkach umysłu”. Aktywna w tym zakresie była również Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku, która przeprowadziła szkolenie zatytułowane „Jak rozpoznać fake newsa?”. Natomiast Powiatowa Biblioteka Publiczna w Sieradzu im. Władysława Broniewskiego zaoferowała uczniom szkoły podstawowej zajęcia biblioteczne o mediach i fake newsach. W porównaniu z innymi badanymi obszarami działalności bibliotek publicznych aktywność dotycząca informowania o wojnie i przeciwdziałania fake newsom i dezinform-

macji jest skromna. Nie dziwi to o tyle, że wykracza poza ugruntowany kanon działań bibliotek publicznych. Jednak biblioteki publiczne jako instytucje pośredniczące w dostępie do informacji, postrzegane przy tym jako organizacje wiarygodne, zapewne będą musiały w szerszym wymiarze podjąć aktywność i w tym zakresie. To jednak kolejne zadanie, które stawia się często niedoinwestowanym bibliotekom publicznym i ich nisko opłacanym pracownikom.

WSPÓŁPRACA Z INNYMI ORGANIZACJAMI

Na pytanie, czy biblioteki publiczne województwa współpracowały z innymi instytucjami i organizacjami w zakresie pomocy uchodźcom z Ukrainy lub osobom pozostającym w Ukrainie udzielono 16 zwrotnych informacji (dotyczących 14 województw) z pokaźną listą partnerów bibliotek. Znalazły się tu instytucje rządowe (Ambasada Ukrainy w Polsce) i samorządowe (urzędy marszałkowskie, regionalne ośrodki polityki społecznej, urzędy miast i gmin, ośrodki pomocy społecznej), fundacje (m.in. Fundacja Rozwoju i Integracji Cudzoziemców w Polsce, Fundacja Świętego Mikołaja, Fundacja Metropolia Dzieci, Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego), stowarzyszenia (m.in. Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, Federacja Organizacji Socjalnych Województwa Warmińsko-Mazurskiego FOSA, Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód) i inne organizacje pożytku publicznego (m.in. Polski Czerwony Krzyż, BOA – Bledzewska Organizacja Aktywnych), instytucje kultury (m.in. Instytut Książki, Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze-Ochli, Muzeum Regionalne w Jaśle, Miejskie Centrum Kultury w Boguchwale), przedszkola i zespoły szkół, szkoły językowe, centra doskonalenia nauczycieli, wydawnictwa, ochotnicze straże pożarne, ośrodki zdrowia, koła gospodyń wiejskich, parafie kościelne, Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Zestawienie uzupełniali prywatni darczyńcy (np. Lubelski Społeczny Komitet Pomocy Ukrainie), polscy i ukraińscy wolontariusze, twórcy i artyści z Ukrainy. Jak wykazały badania, partnerzy strategiczni bibliotek, a zatem te organizacje, z którymi biblioteki współpracowały w zakresie szeroko rozumianych działań podjętych wskutek wojny w Ukrainie i napływem uchodźców wojennych, ulokowani byli zarówno w sektorze publicznym, biznesowym, jak i pozarządowym.

WYTYCZNE DLA BIBLIOTEK

Ostatnie pytanie kwestionariusza dotyczyło zasadności przygotowania wytycznych dla bibliotek w zakresie ich aktywności społecznych w sytuacji wojny. Za takimi opracowaniami opowiedziało się 12 wojewódzkich bibliotek publicznych, z których zdecydowaną potrzebę zauważyła połowa z nich. Raczej brak takich potrzeb zadeklarowały trzy biblioteki.

Uzyskane wyniki wskazują, że środowisko bibliotekarskie dostrzega potrzebę wsparcia w zakresie funkcjonowania w sytuacjach kryzysowych. Podjęcie przytoczonych zróżnicowanych działań wywołane zostało wyjątkową sytuacją, w jakiej znalazło się ponad milion uchodźców wojennych z Ukrainy rozlokowanych w całej Polsce oraz kilkadziesiąt milionów Ukraińców pozostających w strefie wojny. I tak jak intuicyjnie zorganizowano różne formy wsparcia wymienionych grup oraz zaoferowano zróżnicowaną ofertę usług bibliotecznych i informacyjnych adresowanych do uchodźców i polskich użytkowników, tak w mniejszym zakresie zajęto się pośrednictwem w dostarczaniu wiarygodnych informacji dotyczących wojny, czy edukowaniem z zakresu pozyskiwania wiarygodnej informacji. Należałoby założyć, że opracowanie wytycznych dla bibliotek w sytuacjach kryzysowych zapewniłoby symetrię realizowanych działań.

WNIOSKI

Polskie biblioteki publiczne bardzo szybko zareagowały na kryzys, jakim była pełnoskalowa agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę i w konsekwencji napływ uchodźców wojennych z Ukrainy do Polski. Biblioteki publiczne wykazywały się sporą różnorodnością działań zarówno jeśli idzie o pomoc Ukraińcom pozostającym w strefie wojny, jak i uchodźcom wojennym, oraz w zakresie oferowanych usług bibliotecznych i informacyjnych, a także współpracy z otoczeniem zewnętrznym bibliotek. Aktywności te niejednokrotnie wykraczały poza powszechnie realizowane na co dzień oraz wskazywane w misjach bibliotek. Mniej liczne i zróżnicowane były działania zmierzające do integracji społeczności lokalnej z uchodźcami, a także mające na celu przeciwdziałanie dezinformacji i propagandzie rosyjskiej oraz promowanie rzetelnych informacji na temat wojny w Ukrainie i sytuacji uchodźców wojennych w Polsce. Ta ostatnia kwestia odnosi się do funkcji informacyjnej bibliotek, a konkretnie dostarczania we właściwym miejscu i czasie obywatelskiej informacji wysokiej jakości, relewantnej i zindywidualizowanej (Cisek, 2005, s. 7). Do podobnych wniosków – jeśli idzie o ograniczone działania w zakresie przekazywania i weryfikowania informacji – doszła Małgorzata Kisilowska, badająca polskie biblioteki publiczne w pierwszym etapie pandemii SARS-CoV-2, a zatem również w sytuacji kryzysowej, choć innego rodzaju (Kisilowska, 2021, s. 215). Cyberprzestrzeń jest miejscem prowadzenia operacji informacyjnych, których celem jest także wpływanie na opinię publiczną i niewątpliwie ten obszar aktywności bibliotek wymaga dalszych analiz. Konieczne wydaje się wypracowanie sposobów współdziałania bibliotek publicznych z innymi organizacjami w zakresie zaspokojenia potrzeb informacyjnych społeczeństwa w czasach kryzysu, ale także współdziałania przy planowaniu, a następnie reagowania na sytuacje kryzysowe, co po-

stuluje się w piśmiennictwie naukowym (Kisilowska, 2021, s. 215; Veil & Bishop, 214, p. 731; Zach, 2011, p. 411).

Działania podejmowane przez polskie biblioteki publiczne będące reakcją na wojnę w Ukrainie oraz napływ uchodźców wojennych z Ukrainy do Polski przystają do apeli stowarzyszeń bibliotekarskich w tym zakresie oraz nakreślony w literaturze naukowej zarys aktywności w zakresie zwiększania odporności społeczności na sytuacje kryzysowe (Kisilowska-Szurmińska, 2022, s. 362; Veil & Bishop, 2014, p. 730). Do tej pory zagadnienie odporności społeczności w sytuacjach kryzysowych w odniesieniu do działalności bibliotek wiązano najczęściej z katastrofami naturalnymi oraz pandemią SARS-CoV-2 (zob. Kisilowska-Szurmińska, 2022). Ten zbiór warto poszerzyć o opracowania poświęcone aktywności bibliotek we wzmacnianiu odporności społeczności w sytuacji konfliktów zbrojnych i pojawiających się w konsekwencji kryzysów uchodźczych. Należy jednak podkreślić, że – jak wskazują przywoływani już Shari R. Veil i Bradley Wade Bishop – wzmacnianie odporności społeczności przez biblioteki powinno być rozpatrywane zarówno w kontekście wskazanych już wcześniej możliwości tych instytucji, jak i wyzwań przed którymi stają biblioteki. Wśród tych drugich wymienia się udostępnianie przestrzeni bibliotek do użytku prywatnego bez uwzględnienia zwrotu kosztów, nadmierne wykorzystywanie zasobów biblioteki i obciążanie personelu wykraczające poza misję biblioteki, brak planów na sytuacje kryzysowe oraz koordynacji działań bibliotek z centrami zarządzania kryzysowego (Veil & Bishop, 2014, p. 728). Analiza wyników badań potwierdza, że niektóre polskie biblioteki publiczne również mogły stawać przed wymienionymi wyzwaniami w różnym zakresie. Warto nadmienić, że badania nad wzmacnianiem odporności społeczności przez biblioteki wpisują się w badania nad koncepcją odporności, w których próbuje się wyjaśnić prawidłowe funkcjonowanie osób mimo niekorzystnych warunków życia (Rutter, 1987, p. 316-331). Refleksja nad koncepcją odporności jest również wartościowa w ocenie aktywności pojedynczych podmiotów (Masik, 2022, s. 8). Wprawdzie w niniejszych badaniach opisane działania były prowadzone przez organizacje, jednakże nosiły one znamiona oddolnych inicjatyw osób w nich zatrudnionych.

Zrealizowane badania posiadały również pewne ograniczenia. Dane zbierano w wojewódzkich bibliotekach publicznych. Należy zatem przyjąć, że pracownicy tych jednostek, mimo orientacji w działaniach podejmowanych przez podległe merytorycznie biblioteki, mogli nie posiadać pełnej i wyczerpującej wiedzy na ten temat. Zatem pozyskane wyniki badań nie dały pełnego, szczegółowego obrazu działań podejmowanych w polskich bibliotekach publicznych w związku z wybuchem pełnoskalowej wojny w Ukrainie i napływem uchodźców wojennych do Polski. Nie mogły również stanowić podstawy do ilościowej analizy w zakresie

porównania skali wspomnianej aktywności podjętej przez biblioteki publiczne w poszczególnych miejscowościach, województwach i regionach. Przeprowadzenie badań na mniejszym terenie dałoby dokładniejszy wgląd w działania podejmowane w bibliotekach publicznych w tytułowym zakresie. Ponadto niektóre działania można było przyporządkować do więcej niż jednego obszaru badań (np. działania pomocowe, usługi biblioteczne i działania integrujące społeczność polską i ukraińską). Badania wymagają kontynuacji. Analiza zawartości wybranych stron internetowych bibliotek publicznych oraz ich profili w mediach społecznościowych, wykazała bowiem, że o konkretnych aktywnościach, które zostały opisane w niniejszym artykule, informowano przede wszystkim w marcu i kwietniu 2022 r. Należałoby zatem zweryfikować, czy wskazywane w kwestionariuszu rodzaje działań nadal są podejmowane. Cennym uzupełnieniem przeprowadzonych badań byłaby analiza i opis zainteresowania poszczególnymi działaniami ze strony uchodźców wojennych z Ukrainy. Lecz i one również winny mieć mniejszy zasięg terytorialny.

BIBLIOGRAFIA

- Adger, Neil W. (2000). Social and ecological resilience: are they related? *Progress in Human Geography*, vol. 24, issue 3, pp. 347-364.
- Bukowski, Maciej; Duszczyk, Maciej, red. (2022). *Gościwna Polska 2022+* [online]. Warszawa: WiseEuropa; [dostęp: 02.02.2023]. Dostępny w WWW: <<https://wise-europa.eu/wp-content/uploads/2022/06/Raport-Gosciwna-Polska-2022.pdf>>.
- Cisek, Sabina (2005). Funkcje i role bibliotek naukowych i publicznych w społeczeństwie wiedzy. W: *Zarządzanie wiedzą i informacją w organizacjach pracujących dla wsi i rolnictwa*. Oprac. A. Mierzecka [i in.]. Warszawa: Centralna Biblioteka Rolnicza, s. 1-11 [dokument elektroniczny – CD].
- EBLIDA (2022). *Press Release: The Russian Federation barbaric attack against Ukraine – Joint European Declaration* [online]. European Bureau of Library, Information and Documentation Associations; [dostęp: 04.02.2023]. Dostępny w WWW: <<http://www.eblida.org/news/the-russian-federation-barbaric-attack-against-ukraine.html>>.
- Grace, Dan; Sen, Barbara (2013). Community Resilience and the Role of the Public Libraries. *Library Trends*, vol. 61, issue 3, pp. 513-541.
- Гранчак, Тетяна Юрївна (2021). *Участь бібліотек у реалізації політики національної пам'яті: науково-методичний поради́к* [online]. Київ: Українська бібліотечна асоціація; [dostęp: 08.02.2023]. Dostępny w WWW: <https://ula.org.ua/images/uba_document/seminar/National_Memory_2021.pdf>.
- IFLA (2022a). *IFLA Statement on Ukraine* [online]. International Federation of Library Associations and Institutions; [dostęp: 04.02.2023]. Dostępny w WWW: <<https://www.ifla.org/news/ifla-statement-on-ukraine>>.
- IFLA (2022b). *IFLA response to the situation in Ukraine* [online]. International Federation of Library Associations and Institutions; [dostęp: 04.02.2023]. Dostępny w

- w WWW: <<https://www.ifla.org/news/ifla-response-to-the-situation-in-ukraine>>.
- IFLA (2022c). *Looking to Libraries for Resilience: stories of support in Ukraine and beyond* [online]. International Federation of Library Associations and Institutions; [dostęp: 15.02.2023]. Dostępny w WWW: <<https://www.ifla.org/news/looking-to-libraries-for-resilience-stories-of-support-in-ukraine-and-beyond>>.
- IOM UN Migration (2023). *Snapshot Report. Population figures and geographic distribution. General population survey. Round 13. 11-23 May 2023* [online] International Organization for Migration; [dostęp: 08.06.2023]. Dostępny w WWW: <<https://dtm.iom.int/reports/ukraine-snapshot-report-population-figures-and-geographic-distribution-general-population?close=true>>.
- Kisilowska, Małgorzata (2021). *Biblioteki publiczne w kryzysie. Doświadczenie pierwszego etapu pandemii*. Warszawa: Wydaw. Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Kisilowska-Szurmińska, Małgorzata (2022). „Odporność bibliotek” – analiza SWOT w kontekście doświadczenia pandemii. *Biblioteka*, nr 26, s. 359-398.
- Lustro Biblioteki (2023). *Akcje polskich bibliotek* [online]; [dostęp: 08.06.2023]. Dostępny w World Wide Web: <<https://lustrobiblioteki.pl/solidarnizukraina/akcje-polskich-bibliotek-przyklady-relacje-2/>>
- Лугова, Лариса, уклад. (2022). *Бібліотека як безпечне місце : методичні поради бібліотекарям зі створення безпечного простору в бібліотеках*. Київ: Goethe-Institut Ukraine, ВГО Українська бібліотечна асоціація.
- Masik, Grzegorz (2022). Koncepcja odporności systemów społeczno-ekologicznych wobec innych aktualnych koncepcji rozwoju oraz uwagi krytyczne, *Prace i Studia Geograficzne* [online], t. 67, z. 2, s. 7-18; [dostęp: 08.03.2023]. Dostępny w WWW: <https://wgsr.uw.edu.pl/pisg/wp-content/uploads/2022/10/01_Masik.pdf>.
- МКІП (2022). *Destroyed Cultural Heritage of Ukraine* [online]. Міністерство культури та інформаційної політики України; [dostęp: 13.06.2023]. Dostępny w WWW: <<https://culturecrimes.mkip.gov.ua>>.
- МКІП (2023a). *1,520 objects of cultural infrastructure have already been damaged in Ukraine because of russian aggression* [online]. Міністерство культури та інформаційної політики України; [dostęp: 13.06.2023]. Dostępny w WWW: <<https://mkip.gov.ua/news/9266.html>>.
- МКІП (2023b). *Evidence of Russian Agression and War Crimes* [online]. Міністерство культури та інформаційної політики України; [dostęp: 12.06.2023]. Dostępny w WWW: <<https://war-evidence.mkip.gov.ua>>.
- МКІП (2023c). *#My War. Real stories about the war in Ukraine* [online]. Міністерство культури та інформаційної політики України; [dostęp: 08.02.2023]. Dostępny w WWW: <<https://mywar.mkip.gov.ua>>.
- Rutter, Michael (1987). Psychosocial Resilience and Protective Mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 57, issue 3, pp. 316-331.
- SBP (2022). *Apel Ukraińskiego Stowarzyszenia Bibliotek do bibliotekarzy świata* [online]. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich; [dostęp: 04.02.2023]. Dostępny w WWW: <<http://www.sbp.pl/artukul/?cid=24256&prev=1>>.
- SBP (2023). *Wiadomości* [online]. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich – Ogólnopolski portal bibliotekarski; [dostęp: 08.06.2023]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.sbp.pl/>>.

- UNHCR (2023). *Ukraine Refugee Situation* [online]. Office of the United Nations High Commissioner for Refugees. The UN Refugee Agency; [dostęp: 08.06.2023]. Dostępny w WWW: <<https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>>.
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 1997, Nr 85, poz. 539 z późn. zm.).
- УБА (2022a). *The Appeal of the Ukrainian Library Association to librarians all over the world* [online]. Українська бібліотечна асоціація; [dostęp: 01.02.2023]. Dostępny w WWW: <<https://ula.org.ua/en/news-2/4988-the-appeal-of-the-ukrainian-library-association-to-librarians-all-over-the-world>>.
- УБА (2022b). *Бібліотеки і свідчення проти злочинів російської федерації* [online]. Українська бібліотечна асоціація; [dostęp: 08.02.2023]. Dostępny w WWW: <<https://ula.org.ua/en/news-2/4991-biblioteky-i-svidchennia-proty-zlochyniv-rosiiskoi-federatsii>>.
- УБА (2022c). *Українська бібліотечна асоціація, Інформаційний огляд-презентація «Діяльність бібліотек в умовах війни – 2022», ДНПБ України* [online]. Українська бібліотечна асоціація; [dostęp: 13.02.2023]. Dostępny w WWW: <<https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5015-informatsiyni-ohliad-prezentatsiia-diialnist-bibliotek-v-umovakh-viiny-2022-dnpb-ukrainy>>.
- УБА (2022d). *Молоді бібліотекарі: історії воєнного часу* [online]. Українська бібліотечна асоціація; [dostęp: 13.06.2023]. Dostępny w WWW: <<https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5006-molodi-bibliotekari-istorii-voiennoho-chasu>>.
- Vårheim, Andreas (2017). Public libraries, community resilience, and social capital. *Information Research* [online], vol. 22, no. 2; [dostęp: 14.02.2023]. Dostępny w WWW: <<http://InformationR.net/ir/22-1/colis/colis1642.html>>.
- Veil, Shari R.; Bishop, Bradley Wade (2014). Opportunities and Challenges for Public Libraries to Enhance Community Resilience. *Risk Analysis*, vol. 34, no. 4, pp. 721-734.
- Zach, Lisl (2011). What Do I Do in an Emergency? The Role of Public Libraries in Providing Information During Times of Crisis. *Science & Technology Libraries*, vol. 30, issue 4, p. 404-413.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 16 czerwca 2023 r.

MAŁGORZATA FEDOROWICZ-KRUSZEWSKA
Institute of Information and Communication Research,
Nicolaus Copernicus University in Toruń
e-mail: fema@umk.pl
ORCID 0000-0001-6089-1130

TOMASZ KRUSZEWSKI
Institute of Information and Communication Research,
Nicolaus Copernicus University in Toruń
e-mail: tomkrus@umk.pl
ORCID 0000-0002-3062-9454

LIBRARIES FACING UKRAINE-RUSSIA WAR – A RESEARCH REPORT ON THE ACTIVITIES OF PUBLIC LIBRARIES IN POLAND

KEYWORDS: Public libraries. Social integration. War refugees. Library services. Information services. Ukraine. Ukrainians. War

ABSTRAKT: Thesis/Objective – The author focused on describing Polish public library activities related to the outbreak of war in Ukraine in February 2022 and the mass influx of war refugees to Poland. The research was run in the context of library community appeals and the concept of social resilience. **Research methods** – The authors used a diagnostic survey and non-reactive research in the form of content analysis. Most important results – Polish public libraries quickly reacted to the war in Ukraine and influx of refugees to Poland. They began offering help as well as library and information services, they also cooperated with other institutions and organizations. Less numerous and varied activities concerned the integration of local communities with refugees, fake news recognition, disinformation prevention and reliable information distribution. **Conclusions** – Actions taken by Polish public libraries with regard to the outbreak of the war in Ukraine and its consequences fit in the appeals of library associations and the picture of enhancing social resilience in the emergency situations. The research in question needs to be deepened and continued.